

Ontluikende kerke – ‘n nuwe missionêre beweging. Deel 2: Kernpraktyke van Ontluikende Missionêre Kerke

C J P Niemandt

(Universiteit van Pretoria)

ABSTRACT

Emerging churches – a new missional movement. Part 2: Core practices of Emerging Missional Churches

This article describes and elaborates on the nine core practices of emerging missional churches, identified in the research of Gibbs and Bolger which presents these practices as innovative answers that can assist mainline churches to discover new possibilities and to change cultural as well as organisational aspects. The article represents a theological reflection on the core practices of emerging churches.

INLEIDING

Ontluikende kerke (*Emerging Churches*) is ‘n kerklike beweging wat oor denominasionele grense en verskillende kontekste strek. Gibbs en Bolger (2005:44) beskryf die beweging as geloofsgemeenskappe wat Jesus in postmoderne kulture volg. In ‘n eerste bydrae is die belang van ontluikende kerke vir die ontwikkeling van ‘n postmoderne ekklesiologie onderstreep en die sterk missionêre fokus van ontluikende kerke uitgewys (Niemandt 2007a:542-557). Daar is aangetoon dat ontluikende kerke as ontluikende missionêre kerke verstaan word (Niemandt 2007b:147-149) en hoe ontluikende kerke as prototipes (De Roest [2005:10] praat van *voortrekkers*) kan dien wat bestaande hoofstroomkerke kan help om deur ‘n proses van grondige kultuurverandering te groei en te ontwikkel na kerke wat meer missionêr van aard is. Pagitt en Jones (2007:17) beskryf ontluikende kerke as die skeppende vriendskap van missionêre Christene.

Gibbs en Bolger (2005) het, na omvattende navorsing oor ontluikende kerke nege geloofspraktyke beskryf. Hierdie praktyke kan verstaan word as die uitdrukking van missionêre kerkwees in ‘n postmoderne wêreld en gee ‘n goeie insig in die wyse waarop ontluikende kerke funksioneer. Die praktyke is:

1. Identifiseer met die lewe van Jesus Christus en fokus sterk op die Koninkryk van God;

2. Transformeer die sekulêre lewe deur afstand te doen van die skeiding tussen geestelik en fisies;
3. Beklemtoon kerklike gemeenskap;
4. Openheid teenoor vreemdelinge;
5. Oorvloedige diensbaarheid sonder bymotiewe;
6. Deelname deur gemeentelede;
7. Klem op kreatiwiteit;
8. Leierskap deur netwerk en nie deur hiërargiese strukture nie;
9. Antieke geloofswaarhede in 'n byderwetse kled.

Dié bydrae fokus op dié geloofspraktyke en brei daarop uit by wyse van teologiese refleksie. Die bevindings word dan geplaas binne die konteks van die eeufeesviering van die Edinburgh sending-konferensie van 2010 en aangebied as bydrae wat die navorsing oor een van die kerntemas van Edinburgh 2010, *Mission and postmodernities*, kan verryk (Edinburg 2010-2008).

1 IDENTIFISEER MET DIE LEWE VAN JESUS CHRISTUS EN FOKUS STERK OP DIE KONINKRYK VAN GOD

Ontluikende kerke se Christologie bepaal hulle ekklesiologie (Frost & Hirsch 2003:209). Hirsch (2006:68) beskryf ontluikende missionêre kerke as geloofs-gemeenskappe met Jesus Christus as die middelpunt van hulle geloof. Hulle is toegewy om Jesus se lewenswyse na te volg, veral Jesus se liefde vir God, sy naaste en sy vyande. Die evangelie word verstaan vanuit die sentrale rol van Christus en sy aankondiging dat God se ryk aangebreek het sodat daar versoening tussen God, mens en skepping kan plaasvind. Heitink (2007:141) sê dit gaan om die *Sache Jesu*.

Hierdie kerke fokus sterk op die Koninkryk van God. God se sending is niks anders as die ryk van God self nie (Guder 2000:35). Hirsch (2006:24) identifiseer die missionêre DNA van die kerk. Dit is die basiese en onveranderlike waarhede wat die kerk van Christus deur eeue heen in stand gehou het. Een hiervan is die heerskappy van Jesus Christus as Here en Koning van die kerk.

Vanwaar hierdie nuwe belangstelling in 'n ou tema? Volgens Heitink (2007:123) gaan dit oor die persoon en werk van Jesus van Nasaret as identifikasiefiguur en integrasiepunt van die Christelike

tradisie. Dit spruit uit 'n soeke na beter begrip vir die lewe en werk van Jesus Christus en om die evangelie nuut te verstaan¹. McLaren (2007:78-79, 90-91) beskryf dit as 'n *emerging view of Jesus*. Hierdie *ontluikende* insigte lei tot 'n nuwe verstaan van die omstandighede van die mensdom, die hoop wat Jesus kom bied het en die belang van Jesus vir 'n mensdom in 'n krisis. Leiers in ontluikende gemeentes voer aan dat mense in Westerse samelewings al hoe meer bewus raak dat daar 'n positiewe oortuiging oor die lewe en persoon van Jesus Christus is, maar 'n negatiewe oortuiging oor die kerk bestaan. McNeal (2003:4) merk op dat 'n groot groep mense die institusionele kerk verlaat om 'n heel nuwe rede. Hulle verlaat nie die kerk omdat hulle geloof getaan het nie – hulle verlaat die kerk want hulle wil hulle geloof lewend hou. Heitink (2007:63) vra tereg of dit 'n geval is van die lidmate wat die kerk verlaat, of eerder die kerk wat die lidmate verlaat en in die steek gelaat het.

Die Evangelie van die Koninkryk

The emerging church movement has come to believe that the ultimate context of the spiritual aspirations of a follower of Jesus is not Christianity but rather the kingdom of God (Selmanovic 2007:192).

Die fokus op die lewe en navolging van Jesus word verskerp met die verstaan van Jesus se lewe en sending vanuit 'n Koninkryksperspektief (Guder 2000:35-39, Pagitt 2003:30-32, McLaren 2007:21). Jesus kondig 'n nuwe bedeling aan en bevestig dat dit 'n geskenk van die sturende God aan die hele mensdom is. Die Evangelie is dat mense uitgenooi word om deel te hê aan hierdie ryk en ook om saam met God deel te neem aan die verlossing van die ganse wêreld.

Hierdie koninkryksteologie is versterk deur 'n nuwe waardering vir die groot onderliggende tradisies in die Bybel. Nürnberger (2004:138-140) toon aan hoe die Koninkryk van God 'n diep onderstroom dwarsdeur die hele Bybel is. Dit help om God se droom vir sy ganse skepping te verstaan: mense met nuwe harte, nuwe liggame, 'n nuwe volk van God, 'n nuwe mensdom, kortom – 'n nuwe hemel en 'n nuwe aarde. Die Ou Testament noem dit

1 Teoloë soos N T Wright, John H Yoder, David Bosch, Leslie Newbigin (Gibbs & Bolger 2005:49), Heitink (2007) en de Roest (2005) in Nederland beklemtoon hierdie fokus op die lewe en werk van Jesus.

shalom – die vrede van God. Die Nuwe Testament noem dit die ryk van God. Hierdie ryk is allesomvattend. Dit verklaar ook hoekom ontluikende kerke die evangelie baie wyer as bloot persoonlike verlossing sien en klem plaas op die sosiale en maatskaplike gevolge van God se teenwoordige ryk. Barrett² (2004:xiv) bevind dat missionêre kerke ‘n sterk roepingsverstaan het om getuie te wees van God se ryk wat inbreek in die werklikheid. Missionêre kerke wil ‘n instrument en teken wees van God se heerskappy. Minatrea (2004:129) maak dieselfde waarneming – missionêre kerke help om burgers van God se ryk te vorm.

God se ryk is ‘n saak wat die lewe van gelowiges radikaal beïnvloed en ‘n radikale heroriëntasie tot gevolg het (McLaren 2006:117-128). McLaren (2007:125) beskryf dit as volg: *in his message of the kingdom of God, Jesus proposes a radical new framing story..* Daarom word ‘n klem gelê op die feit dat die Koninkryk van God nie eers begin in die lewe na die dood nie, maar dat dit ‘n realiteit is wat mense se lewens in hierdie werklikheid verander³.

Die saak van die Koninkryk is so belangrik dat dit institusionele liefhebberij transendeer. Dit gaan nie om kerke as sodanig nie, maar om gemeenskappe wat die Koninkryk weerspieël in hulle manier van lewe en optrede (Gibbs & Bolger 2005:61). ‘n Koninkryksteologie is relevant vir die wêreld waarbinne gelowiges moet leef – gelowiges kan die ryk ervaar en beleef deur God se uitnodiging om deel daarvan te word, deur die heling wat God in hulle lewe bring en deur die herstel wat die Evangelie in mense se lewe tot gevolg het. Dit gaan oor die alledaagse en God se wil wat in

2 Barrett het, as deel van die *Gospel in our Culture Network*, navorsing gedoen oor basiese patrone wat by missionêre kerke raakgesien kan word.

3 McLaren se boek, *A new kind a Christian – a tale of two friends on a spiritual journey* (2001), speel ‘n baie belangrike rol in die denke van baie ontluikende kerke. Die boek is geskryf in die vorm van ‘n narratief tussen twee denkbeeldige vriende. Neo is die hoofkarakter, letterlik die “nuwe” ontluikende geestelike leier. In sy woorde: *We hear ‘kingdom of heaven’ and we think ‘kingdom of life after death’. But that’s the very opposite of what Jesus is talking about. Remember – he says repeatedly, the kingdom of God, the kingdom of heaven, has arrived! It’s near, here, at hand, among you! It’s not just about after you die; it’s here, now, in this life!* (McLaren 2001:107).

die gewone lewe uitgeleef word (Van Niekerk 2005:103-104; Keifert 2006:131-134).

Nuwe woorde vir ‘n ou begrip

Die begrip *Koninkryk van God* slaag nie daarin om gemaklik die volle rykwydte van die Nuwe Testamentiese bedoeling in ‘n hedendaagse konteks weer te gee nie. McLaren (2006:140-148) maak ‘n aantal voorstelle om dit in eietydse terme te sê:

God se visie

God se ryk is waar God se visie of wil nagejaag word (McLaren 2006:140). Dit getuig van God se mooiste wense vir sy skepping en alles daarin. Dit is ‘n omvattende droom wat die welsyn van die hele skepping in die oog het. Smith (2007:281) dui aan hoe ontluikende kerke daarna streef om ‘n teken en voorsmaak van God se komende ryk te wees.

God se revolusie

“The barbarian Christian revolt is an insurrection that defies the treaty between civilization and the powers of the dark world” (McManus 2005:108). Die mensdom het teen God in opstand gekom en ‘n bedeling tot stand gebring waarin daar nie liefde, respek en sorgsaamheid is nie, maar waarin sonde, selfsug en ongeloof hoogty vier (McLaren 2006:32-33,142; ook Barna 2006:22-25,67)

. God se ryk lyk revolusionêr anders as die norm in die wêreld – dit is ‘n bedeling waar liefde oorheers. In hierdie revolusionêr nuwe opset word mense met mekaar versoen en reg seëvier. Dit is ‘n alternatiewe gemeenskap – ‘n bedeling waar ‘n nuwe orde na vore kom. Dit is God self wat alle menslike kategorieë onderstebo keer – Hy gebruik die swakke en die minste om sy werk te doen; Hy oorwin deur alles op te offer (Bosch 1979:85). McManus (2005:108) sê om Christus te volg is om deel te word van die Barbarian Revolt. McLaren beskryf die nuwe Ryk van Christus as ‘n revolusie van hoop (2007:269-274) waarbinne volgelingen van Jesus deel word van ‘n vreedsame opstand ter wille van God se ryk.

God se sending

God se ryk word beskryf as die bedeling waar God se visie tereg kom. In die bestuurswetenskappe word baie gemaak van organisasies se visie en missie. God se ryk word uitgedruk as God se sending(missie) – dit is om alles deur Christus met Hom te versoen

(McLaren 2006:143). Dit sluit die sosiale lewe en politieke landskap in. God se ryk kan dus nie losgedink word van God se sending nie. Bosch (2004:392; ook Guder 2000:49-52) fokus sterk op die *Missio Dei* – God se sending aan die wêreld en die nuwe gemeenskap wat tot stand kom waar mense deel word van God se sending.

God se fees

Jesus het God se nuwe ryk baie keer vergelyk met feeste en maaltye (McLaren 2006:144). Waar God se ryk deurbreek, is daar vreugde, want die nuwe bedeling wat Jesus bring, is 'n bedeling van versoening en nuwe lewe (McKnight 2005:161-168). In die Bybel word versoening en nuwe lewe met feeste en maaltye gevier. Tewens, maaltye het diep godsdienstige betekenis en Jesus se bediening kan as 'n bediening van gasvryheid en maaltye bestempel word (Sweet 1996:117).

God se netwerk

Die belang van netwerke en die wyse waarop netwerke mense verbind, word baie waardeur (McLaren 2006:146). Die gedagte dat God se ryk 'n innige netwerk tussen mense is wat nuwe gemeenskap vestig, leef sterk in die ontluikende kerke. God se ryk word verstaan as 'n bedeling waar mense op 'n diep en betekenisvolle wyse aan mekaar verbind is, waar die kragtige momentum van isolasie weens individualisme deurbreek word en mense en die skepping bevrydende gemeenskap ervaar (Pagitt 2003:29).

God se dans

Dans is die hartklop van lewe. Dit is ook die ruimte tussen die hartkloppe. Dit is so naby aan God as wat mens sonder woorde kan kom. Om te dans is menslik. Om te dans is goddelik (National Geographic Julie 2006).

Daar kan aan God se ryk gedink word as 'n dans (McLaren 2006:147; Peterson 2005:44). Dans beteken daar is nie 'n onoorbrugbare afstand tussen God en mens nie. Waar God se ryk deurbreek, kom mense in pas met God. Die Bybel vertel tewens baie verhale van mense wat gedans het omdat hulle lewe vol vreugde oor God is. Dit is tewens ook een van die kernmetafore van postmodernisme (Raschke 2004:179).

2 TRANSFORMEER DIE SEKULÊRE LEWE DEUR AFSTAND TE DOEN VAN DIE SKEIDING TUSSEN GEESTELIK EN FISIES

Christdom-mode church is dualistic. It separates the sacred from the profane, the holy from the unholy, the in from the out (Frost & Hirsch 2003:8).

Die manier waarop mense in die algemeen oor die kerk praat, getuig van 'n uitkyk op die lewe waar skeiding gemaak word tussen die geestelike en fisiese, die heilige en sekulêre. Die gangbare kultuur beskou die geestelike lewe en die heilige as onbelangrik (Bandy 2007:173). Ontluikende kerke bestempel dit as een van die ongelukkigste erfenisse van Modernisme. *Christenheid*⁴ het die Modernisme se idee van sekulêre ruimte – 'n plek waar God nie teenwoordig is nie - huidjie en muidjie gesluk. Dit het tot gevolg gehad dat fisiese, sekulêre sake geskei is van geestelike sake – en die geestelike sake het die gemarginaliseerde domein van die kerk geword. Die Modernisme praat 'n letterlike en korrekte taal (Müller 2007:517) en skep sekulêre ruimte. In die proses word die geestelike na die periferie van die samelewing geskuif. Wat 'n geloof vir die hele mens en alle aspekte van die mens se lewe was, word nou 'n uiters beperkte stukkie van die groot prentjie. Die privatisering van geloof het tot gevolg dat Christene hulle van die publieke wêreld ontrek in 'n klein private wêreld (Heitink 2007:73). Die uiteinde is 'n lewensuitkyk wat knus geraak het met konsepte dat die kerk nie oor wêreldse sake kan praat nie; dat die kerk haar moet uithou oor sake soos die ekonomie en die regering van 'n land; dat geloof teenoor wetenskap staan en kontak met die kultuur van intellek verlore gaan (Heitink 2007:63).

Uiteindelik lei dit tot godsdiens en geloof wat ervaar word as iets intiem, individueel en privaat. Keifert (1992:27-36) stel dit duidelik: *In popular Christian theology, this acceptance of the modern dogma leads to an image of God who has two faces: one face of God is public, and the other private. At worst, we claim that*

4 In die eerste artikel is aangedui dat die begrip Christenheid as 'n vertaling van *corpus Christianum* of die Engelse *Christendom* gebruik word (Niemandt 2007a:552). Keifert (2006:24 – Afrikaanse vertaling) beskryf dit as die era waar die Christelike kerk dit op haar skouers geneem het om die Westerse kultuur te bewaar. Die kerk in Christenheid het 'n politieke en maatskaplike magsposisie (Heitink 2007:33).

there are in effect two Gods: the public god, God the Creator; and the private god, Jesus the Redeemer.

Ontluikende kerke is oortuig dat die kerk in die wêreld in gestuur word om God se ryk juis daar te laat kom. Dit is 'n boodskap van vernuwing en herstel, en daardie herstel vind plaas waar die afstand tussen sekulêre en geestelike sake oorbrug word. Cole (2005) gee sy boek *Organic Church* die betekenisvolle subtitel *Growing faith were life happens*. Ontluikende kerke val nie vir die bekende dualismes van Modernisme nie en kies om holisties te werk – daar is geen stukkies van die lewe wat nie te doene het met die Koninkryk van God nie. Daar is nie iets soos 'n sekulêre wêreld of lewe nie. Die hele lewe is 'n lewe voor God – *Coram Deo*. Die invloed van die gereformeerde tradisie is hier duidelik. Alhoewel die eerste gereformeerde kerkleiers nie in dieselfde mate blootgestel was aan die soort modernistiese dualisme van ons tyd nie, was die saak van die mens se ganse lewe as heilige lewe belangrik. Nicol (2000:35) sê een van die hartare van Calvyn se geloof is dat ons godsdiens in ons harte moet ingaan en van daar af na ons daaglikse lewe moet deurvloei. Die gereformeerde tradisie is ernstig om die wil van God op alle lewensterreine te laat geld en dat daar nie 'n skeiding tussen die kerklike en gewone lewe is nie. Dit word aanvaar as een van die belangrike bydraes van hierdie tradisie tot die breër kerk se geloof (Burger 2001:90).

Deelname aan God se ryk is deelname aan God se skeppingswerk. Dit is die roeping van Jesus se volgelinge om begrip te hê vir die omvattende aard van God se werk om om dan aan te sluit en deel te neem aan daardie werk (Samson 2007:157).

3 BEKLEMTOON KERKLIKE GEMEENSKAP

Church is primarily a people, not simply a place to meet (Gibbs & Bolger 2005:90). *Verhoudings kan deur niks vervang word nie* (Pienaar 2007:199).

Om lidmaat van 'n kerk te wees beteken heel eerste om te identifiseer met Jesus Christus en die gemeenskap wat sy volgelinge is. Wanneer mens aan *kerk* dink, moet die eerste indrukke nie die 'n instelling of organisasie wees nie, maar 'n beweging van mense; nie 'n byeenkoms op Sondag nie, maar mense wat sewe dae per week ten nouste aan mekaar verbonde is. Om geloof, hoop en liefde te deel is 'n wesens-kenmerk van die geloofsgemeenskap (Heitink 2007:154). Ontluikende kerke is baie ernstig oor die kerk as lewende

gemeenskap: gemeenskap met die opgestane Christus deur die teenwoordigheid van die Heilige Gees en gemeenskap tussen lidmate wat deur die Gees saamgebring en aan mekaar verbind is. Die herontdekking van die Triniteit as raamwerk en samebinding van ware gemeenskap funksioneer sterk (Frost 2007:146; Volf 1998:235. Grenz 2004:120 praat van die *Communal Trinity*). In 'n gesprek met Tony Jones, een van die stigters van die *Emergent-beweging*, het hy beklemtoon hoe belangrik verhoudings is. Hy bestempel die ontluikende beweging as 'n groeiende, lewegewende, vriendskap tussen missionêre leiers wat die wêreld in die Gees van Jesus liefhet. *The Emergent concept of friendship is more than professional relationships of like-minded peers, it is an invitation to the Jesus way of life as partners with each other and collaborators in the work of God in the world* (Pagitt & Jones 2007:19). Ondersteunende verhoudings is in die DNA van die kerk (Cole 2005:115; Frost & Hirsch 2003:22). Die globale wêreld het tot gevolg dat hegte verhoudings as raar en kosbaar beskou word. *“Wat ons nodig het, is 'n demokrasie van die emosionele waarbinne mense respek, vertrouwe en goeie kommunikasie hoog aanslaan. Dit is net so belangrik as publieke demokrasie”* (Giddens 2002:60-63). Dit is 'n plek waar mense vervreemding en spanning ervaar (Vos 2005:291). Volgens Sweet (2007b:23) glo postmoderniste dat die waarheid in verhoudings gevind word.

Verhoudings is 'n belangrike saak in die Koninkryk van God. Daarom praat ontluikende kerke passievol oor 'n lewenskragtige en missionêre Christelike gemeenskap (Barna 2006:97). Die missionêre aard van die kerk is die basis en beginsel waarop die gemeenskap van gelowiges georganiseer word (Hirsch 2006:235). Dit bestaan uit mense wat uit die wêreld geroep is en saam vergader is om weer opnuut uitgestuur te word na die wêreld (Van Niekerk 2008:9). Ontluikende kerke stuur weg van 'n siening van gemeentelidmaatskap wat te doene het met die formele inskrywing van name in 'n register op grond van die nakoming van denominasionele vereistes. Ontluikende kerke werk met 'n benadering waar mense sentreer rondom kernwaardes as die sentrum van 'n gemeente. Jesus Christus self is die sentrum en Hy bepaal die karakter en aard van die geloofsgemeenskap. Daar word by Newbigin (1991:227) aangesluit wat gemeenskap beskryf as hulle wat Jesus se woorde onthou en oefen om na sy voorbeeld te leef en om die sakramente wat Hy gegee het te vier. Die waardes wat daaruit volg, verryk die

sentrum. Mense word nie beskou as lidmate of nie-lidmate nie, maar eerder as nader aan die sentrum of verder weg van die sentrum. Dit beteken ook dat almal deel van die gemeente is en niemand buite die gemeenskap staan nie – party is net nader aan die sentrum as ander. Heitink (2007:175) pleit dat selfs lewensfases ‘n rol kan speel in wat hy konsentriese gemeentevorming (Heitink 2007:218) noem – ‘n dinamiese oriëntasie rondom die gemeente wat die ou terminologie van binne-, rand-, en buitekerklikes vervang met ‘n oriëntasie rondom die lewende middelpunt – Christus self.

Daar word ook sterk aansluiting gevind by die familiemetafore in die Nuwe Testament. ‘n Mens kies nie om deel van ‘n familie te wees nie – jy is aan mense verbonde ongeag jou gevoelens oor hulle en ongeag jou eie voorkeure. Familielede neem verantwoordelikheid vir mekaar en sorg vir mekaar. Die kerk is ‘n familiefees waar die familielede lojaal aan mekaar is en verantwoordelikhede teenoor mekaar nakom (Van der Watt 2007:69-71).

Kerk is mense en nie ‘n plek nie. Kerk is ‘n organiese gemeenskap. Dit is nie die produk van gemeenskap nie maar die proses om aan mekaar te behoort (Myers 2007:126). Joubert (2007:93) skryf *As die Nuwe Testament aan ons gemeentes sonder amptelike geboue of formele strukture nagelaat het, hoe het dit dan gebeur dat hierdie dinge die belangrikste bakens van moderne kerkwees geword het?* Daar is ontluikende kerke wat doelbewus nie ‘n vaste kerkgebou besit nie en in enige beskikbare plek aanbid⁵. Die identiteit van die gemeente het niks te doene met die gebou waarin aanbid word nie – die gemeenskap wat tussen mense bestaan is belangriker as die byeenkoms waar die gemeente saam is. Die kerk is meer as die erediens een maal per week! Kerk is ‘n gemeenskaplike lewenswyse en die verpligtinge wat vloei uit die feit dat mense in liefde aan mekaar gebind is. Dit is daarom belangrik om ‘n omgewing en ruimte te skep wat patrone van saamwees bevorder sodat mense op ‘n natuurlike wyse by mekaar kan uitkom (Myers 2007:47-49).

5 Byvoorbeeld Kleipot gemeente in Johannesburg. Kleipot se lidmate let doelbewus daarop om nie te praat van “kerk” as ‘n plek waarheen jy op ‘n Sondag gaan vir ‘n erediens nie.

4 OPENHEID EN GASVRYHEID TEENOOR VREEMDELINGE

Die enigste mense wat die soektog na onveranderlikes kan lei, is die mense wat respek het vir vreemdelinge (Martoia 2007:190).

Hospitality helps us be gracious with our lives and our belongings and impels us to loosen our grip on things we have (Pagitt 2003:106).

We need a wild vine to be grafted into the branch. We need a church from the margins – a minority report that sees the unseen (Keel 2007:233).

Ontluikende kerke het 'n openheid teenoor vreemdelinge en 'n benadering om buitelanders te verwelkom en met gasvryheid te oorrampel (Frost 2006:171). Bolger beskryf die ontluikende beweging selfs as 'n beweging van gasvryheid (2007:136).

God en vreemdelinge

Die openheid teenoor vreemdelinge word teologies gefundeer: God is nie 'n eensame, egosentriese selfgenoegsaamheid nie, maar eerder 'n trinitariese gemeenskap waar Hy in gemeenskap openbaar word – die Vader wat die Seun nodig het, en die Vader en Seun wat die Heilige Gees nodig het om waarlik God te wees⁶. Huber (1992:116) vind die grond vir die oproep om respek en sorg vir die vreemdeling in die skeppingsgebeure. Die ontstaan van die mensdom word nie, soos in die skeppingsvoorstellings van ander volke, as etnosentrië (die eie volk as oorsprong van die mens) geteken nie, maar teosentrië (Niemandt 1997:222). Dit is in terme van die destydse leefwêreld so radikaal dat die implikasie daarvan vir ons verstaan van vreemdelinge nie misgekyk kan word nie⁷. Die feit dat God van die begin af vir vreemdelinge plek gemaak het en sy volk opdrag gee om hulle met respek te behandel, het belangrike gevolge: Geen

6 Sien Volf (2006:4-7) se bespreking van *social trinitarianism*. Ook Grenz (2006:117-162) se hoofstuk oor *The triumph of relationality*.

7 “Die Vorstellungen des Alten Testaments vom Menschen enthalten deshalb einen Grundzug, der sich gegen die Diskriminierung und Marginalisierung von einzelnen wie von Minderheitsgruppen richtet” (Huber, 1992:116). Ook Keifert (1992:81) verwys na die belang van die skeppingsgebeure in die nadenke oor vreemdelinge.

persoon wat buite die kerk is, mag gemarginaliseer word nie, want ook daardie mens is beeld van God. God het die vreemdeling lief en ontferm Hom oor sy lotgevalle. Daarom eis God dieselfde liefde teenoor vreemdelinge. Dit is opnuut 'n manier om beeld van God te wees. Ons leer God ken deur ander mense en veral deur vreemdelinge (Selmanovic 2007:189). Keifert (1992:58) sê God se teenwoordigheid word meermale geopenbaar in en deur die vreemdeling.

Jesus se lewe en optrede getuig ook van vreemdelingskap. Lukas teken Jesus as die vreemdeling wat in 'n stal gebore word⁸. Wanneer Hy as rabbi 'n groep volgelingen bymekaarmaak, is sy lewe die van 'n pelgrim wat pal op reis was en afhanklik was van ander se gasvryheid. Malina (1993:92) beskryf Jesus as 'n tipiese *out-group person*. Sy dissipels kan beskryf word as *a company of strangers* (Keifert 1992:67). Jesus vra sy volgelingen om mekaar, maar ook mense in nood en die gemarginaliseerdes van die samelewing lief te hê. Hy identifiseer Hom met die lot van die mense in nood en met die lot van die vreemdeling. Jesus word meermale beskryf as gas aan iemand anders se tafel (Keifert 1992:66). Die Koninkryk van God is 'n plek waar vreemdelinge saam eet⁹ en waar buitelanders na binne genooi word (Niemandt 2007b:92). Vreemdelinge word daar familie.

Dit word ook gesien in die werk van die Heilige Gees. Die Heilige Gees werk onder die vreemdste mense denkbaar: ongekultiveerdes en ongewenstes, vreemdes en mense wat geen status het nie, die wat deur almal afgeskryf word en wat soms as die minste van Jesus se broers en susters gesien word.

Heitink (2007:118) beskryf hierdie uitdaging as die uitdaging van integrasie – die maak tot en opname in die geheel van die gemeenskap. Ontluikende kerke is oortuig dat diepgaande veranderings altyd kom wanneer die vreemdes gehoor en raakgesien word. Frost (2006:171) noem dit die *Ferocious power of hospitality*. Die kerk is 'n gemeenskap van vreemdelinge en dit het belangrike gevolge vir ons verstaan van die kerk (2006:158-176).

8 Luke develops this “through-the-stranger” theme extensively (Keifert 1992:67).

9 Malina en Rohrbaugh (2003:382) praat van die **inklusiewe** aard van die maaltye.

Eredienste maak van vreemdelinge familie

A truly missional church integrates worship with welcome (Gibbs & Bolger 2005:119). God is die gasheer tydens enige aanbidding – en Sy teenwoordigheid word baie kere deur vreemdelinge onthul. Die God wat by aanbidding teenwoordig is, is ‘n genadige God wat vrylik en sonder aansiens des persoons aan vreemdelinge uitdeel (Keifert 1992:86, 58). Die kerk is juis die plek waar gelowiges aan die wêreld iets kan wys wat nie allerweë in die wêreld raakgesien word nie. Die kerk is dié plek waar God van vreemdelinge familieledede maak (Hauerwas & Willimon 1990:77). Dit het belangrike implikasies vir die manier waarop eredienste ingeruim word. Daarom word eredienste so ingeruim dat dit toeganklik is vir mense van buite (vreemdelinge) (Pagitt 2003:106).

Die fokus op vreemdelinge het nuwe denke oor eredienste tot gevolg. Morgenthaler (1997:80-84) maak ‘n saak uit dat eredienste juis ook evangelisasie-geleenthede is. Die ou gebruik van *oop eredienste* in die kerk moet herwin word. Dit is immers deel van God se sending na die wêreld om mense wat buite die geloof staan, te nooi om deel van die geloofsgemeenskap te word. *God intends for seekers to become worshippers!* (1997:83).

Die kerk is in beginsel oop

Dit daag die kerk uit om geloofspraktyke te ontwikkel wat vreemdelinge insluit in die geloofsgemeenskap. Die kerk is ‘n inklusiewe en oop geloofsgemeenskap (Heitink 2007:218) wat God se gasvryheid bemiddel. Vreemdelinge moet genooi word om deel te word van die sentrum van ‘n gemeente se lewe. Nagmaal is so ‘n sentrum. Deur die eeue was maaltye en om saam aan ‘n tafel te sit een van die kragtigste maniere om gasvryheid te betoon. Ontluikende kerke fokus dus daarop om gasvryheid ook by nagmaalsvieringe ‘n groot rol te laat speel. Heitink (2007:252) herinner egter aan die erns van die nagmaal en dat dit deelname aan die lyding van God op aarde is. In die viering van die nagmaal bewaar die gemeente haar identiteit en word die viering dus beperk tot die kring van gelowiges.

Geestelike vorming vind juis plaas deur gasvryheid

Ontluikende kerke is oortuig dat geestelike vorming en ‘n lewe van ware dissipelskap net moontlik is deur gasvryheid (Gibbs & Bolger 2005:128-129). Hulle het besondere waardering vir dit wat gebeur wanneer gelowiges vreemdelinge ontvang, saam met hulle eet en

gemeenskap met hulle vorm (Frost 2006:45-49). Hulle praat self van 'n *teologie van saam eet* en sien dit as geleentheid waartydens ware versoening kan plaasvind. Gasvryheid help 'n mens ook om vrygewig te wees met jou tyd en jou energie en dwing jou om nie so styf vas te klou aan alles wat jy besit nie. Gasvryheid help 'n mens veral om jou stories met ander te deel en om oop te raak vir die vreemdelinge se verhale. Hierdie soort gasvryheid ontsluit die krag van gemeenskap en is die krag van die evangelie self (Frost 2006:171).

Gasvryheid is 'n wesenlike kenmerk van gemeente-wees.

Dit is nie 'n oppervlakkige of aangeplakte ritueel nie, maar wesenlik deel van ontluikende kerke se verstaan van kerkwees (Ziemer 2004:92-95). Frost (2006:164) praat selfs van die *missional table* om die belang van gasvryheid as deel van die missionêre aard van die kerk te illustreer (so ook de Roest [2005:90]). Gasvryheid word bewustelik beplan en kom in alle werksaamhede tereg. Daar word moeite gedoen om lidmate te leer wat gasvryheid beteken en hoe om dit uit te leef. Hulle is sensitief om vreemdelinge met warm vriendelikheid te ontvang. Hulle is bedag daarop dat vreemdelinge wat by 'n gemeente en veral by eredienste opdaag, waarskynlik daar is weens een of ander krisis of kruispunt in daardie persoon se lewe. Dit is 'n moedige stap om as vreemdeling op te daag. Hulle smag eintlik net om die gewildste woorde dwarsoor die wêreld te hoor: *Welkom tuis. Ons is lief vir jou. Kos is op die tafel!* (Groff 2000:63).

5 OORVLOEDIGE DIENSBAARHEID SONDER BYMOTIEWE

God continues to pour out his love and mercy in the world, and the church is entrusted with the opportunity to join God in this work (Gibbs & Bolger 2005:136).

Die lewe van 'n geloofsgemeenskap moet so wees dat die wêreld daarna kan kyk en kan raaksien dat God besig is om te werk. Ontluikende missionêre kerke is gefokus op die heil van die wêreld. *We're persuing a faith that seeks the good of God's whole world* (McLaren 2005:155). Lidmate is die Evangelie, die Goeie Nuus. Die boodskap van nuwe lewe in Christus kan nie verkondig word as mense nie self nuut en barmhartig lewe nie. Lidmate word gestuur om God se goedheid tasbaar en hoorbaar en sigbaar te maak. Die kerk moet die verhaal van die Evangelie uitleef deur oorvloedige diensbaarheid. Gibbs & Bolger (2005:135) praat van *Serving with*

generosity. So help die kerk die wêreld verstaan wat dit beteken om wêreld te wees soos God dit bedoel het – God se skepping wat goed is. Ontluikende kerke maak baie van vrygewigheid en hulpvaardigheid sonder om iets in ruil te verwag – nie eens die moontlikheid dat die ontvanger ’n lidmaat van die kerk sal word nie!

Die oorfloedige diensbaarheid is gebaseer op hulle verstaan van God se ryk. Jesus het die nuwe ryk ingelui en self die pad aangewys deur ’n lewe van heling en barmhartigheid. Jesus is God se sigbare sorg en liefde wat op ’n mensdom en wêreld in nood gestort is. God hou aan en aan om liefde en genade aan die wêreld te bewys, en die kerk word uitgenooi om saam met God te werk in hierdie liefdesdiens.

Die heel eerste Christelike gemeentes het ’n lewe van opofferende liefdesdiens verstaan. Stark (1997:73-94) ondersoek die vinnige groei van die Christelike geloof. Hy noem ’n aantal kenmerke van die vroeë kerk se lewe wat verantwoordelik is vir hierdie merkwaardige groei. Een van die redes is te vinde in vroeë Christene se merkwaardige liefdesdiens. Die Christene het in dié tydperk veel beter as enige ander groep oorleef omdat hulle na mekaar en na siekes omgesien het. Hulle het hulle lewens gewaag om te sorg vir hulle eie mense, maar ook vir nie-Christene. Na elke epidemie was die persentasie Christene wat deel was van die totale bevolking veel hoër en het mense in groot getalle by gemeentes ingeskakel.

Ontluikende kerke wil die sekulêre lewe verander deur die skeiding tussen sekulêre en geestelike af te breek – die Evangelie is nie bloot ’n geestelike boodskap nie. Die Evangelie is Woord en daad. Dit is ’n Evangelie wat beliggaam word. Dit gaan nie soseer om ’n boodskap oor te dra nie as om ’n boodskap te wees – al verg dit moed en opoffering (Cole 2005:144-148). Die kerk is nie primêr aan die gang wanneer die kerkdienste op ’n Sondag plaasvind nie, maar wanneer mense en die gemeenskap in liefde gedien word. Heitink (2007:198) beskryf hierdie inkarnasiedenke as *presentiedenke* – dat van ’n gelowige verwag word om in Christus se naam te wees waar mense is. Dit gaan om ’n diakonale gemeente (Heitink 2007:216). Lidmate word sterk aangemoedig om hulle gawes wyer as net in die kerk en ter wille van die instandhouding van die kerk te gebruik. Hulle word immers geroep en gestuur om Jesus se liefde in die wêreld sigbaar te maak.

6 DEELNAME DEUR GEMEENTELEDE

There are no nonparticipants in a Trinity-revealed life (Peterson 2005:46). A participatory culture is based on the following beliefs

- *People want to make their own decisions and have multiple choices.*
- *Leadership is emboldening and empowering others to lead.*
- *People will make sacrifices for the good of the whole.*
- *Human systems are self-organizing, and people can be trusted to invest wisely of their resources and time (Sweet 2000:60).*

Een van die samelewingsverskynsels wat hand-aan-hand met die postmodernisme loop, is die deelnemende kultuur van ons tyd. Ons leef in tye waar deelname aan ervarings baie hoog geag word. Dit geld haas alle lewensterreine – van politiek tot opvoeding en van ekonomie tot vermaak, en veral godsdiens (Sweet 2000:59-74). Mense wil ervaar dat hulle insette tel. Radiostasies wat mense laat inbel en luisteraars toelaat om self die program-inhoud saam te stel deur hulle deelname, floreer. Realiteitstelevisie is nog ‘n manier waarop mense self deelneem aan die vorming van ‘n TV-program en by wyse van stemme selfs die uitkoms van die program kan bepaal. Hoe meer digitaal kultuur word, hoe meer deelnemend is dit. Mense sal selfs opoffer wanneer hulle agterkom hulle insette tel. Ons leef in ‘n karoake-kultuur (Sweet 2000:55). Hierdie komplekse, gedesentraliseerde en veranderende omgewing skep allerhande nuwe vorms van sosiale betrokkenheid.

Een van die beste voorbeelde van die krag en impak van die deelnemende kultuur is die webgebaseerde ensiklopedie Wikipedia (www.wikipedia.org). Vroeg in 2007 het die ensiklopedie reeds byna twee miljoen artikels net in Engels gehad. Die geheim van Wikipedia – die breinkind van Jimmy Wales – is dat dit aan enigeen die geleentheid bied om ‘n artikel in die ensiklopedie te plaas, aan te vul en te verryk met nog meer inhoud. Dit het lesers in deelnemers verander, en deelnemers in bekeerlinge wat die ensiklopedie met passie en liefde versorg en opdateer. Sweet (2007a:71) praat van die *wikification* van die samelewing.

Godsdiens is deelnemend van aard – ‘n interaktiewe vennootskap met God. Die Drie-eenheid is ‘n deurlopende oproep en uitnodiging om deel te neem aan die energieke lewe van God self (Peterson 2005:46). Die vleeswording van Christus is ‘n

deelnemende gebeure (Sweet 2007a:81; Hirsch 2006:131-137). Die hele manier waarop die Bybel tot stand gekom het, getuig van mense wat deelneem aan God se werk. Mense het geskryf aan God se Woord.

Missionêre teologie se uitgangspunt is dat God sy mense roep en uitstuur om deel te neem aan God se sending in die wêreld (Bosch 2004:390; Van Niekerk 2008:9). Die kerk leef deur die deelname van die lede – ampsdraers en gewone lidmate. *The life of the church is becoming increasingly less the exclusive prerogative of pastors and priests* (Volf 1998:222). In die loop van die geskiedenis het hierdie belangrike eienskap van tyd tot tyd nie die nodige aandag gekry nie. Die kerklike hiërargie het lidmate al meer en meer uitgeskuif en van hulle toeskouers gemaak. Dit was juis teen hierdie verkeerde verstaan van kerkwees wat die Reformasie geprotesteer het. Deelname is herstel met die teologie van die priesterskap van alle gelowiges. Die probleem is net dat hierdie waarheid nie in die praktyk grondgevat het nie. Gibbs (2005:157-160) sê dat, terwyl die priester van die altaar na die kansel beweeg het, het die lidmate steeds onbeweeglik in die banke bly sit! ‘n Paar honderd jaar na die Reformasie is lidmate in baie gevalle steeds toeskouers en verbruikers van godsdiens.

The Christendom tradition is that certain people are “set apart” or “called out of the body of Christ” in order to do four things: celebrate the sacraments, teach the word, care for God’s people, and serve in Christ’s name. As strategic plans go, this made better sense in the Christendom world of the past 1500 years or so than it does in the post-Christendom world of today (Bandy 2004:56).

Ontluikende kerke is vasbeslote om lidmate te help om nie ‘n verbruiker van geestelike *dienste* te wees nie, maar ‘n deelnemer aan kerklike diensbaarheid (Gibbs & Bolger 2005:159). Hulle beklemtoon die amp van die gelowige en pleit vir ‘n volgende reformasie wat elke lidmaat sal bematig om deel te neem aan die gemeentelêwe en God se sending. Hulle stuur doelbewus weg van eredienste waar lidmate nie veel meer as toeskouers is nie (Kimball 2004:74). Vir hulle gaan dit nie oor die gehalte van die aanbidding, die aantal erediensgangers of die kwaliteit van die musiek nie. Die fokus is op ‘n gemeenskap van gelowiges wat bymekaar is om God

te aanbid. Die toeskouers is besig om hulle sitplekke te verlaat en op die speelveld te stroom. Volf (1998:12) koppel hierdie verskuiwing aan die feit dat die Christelike kerk oor die wêreld gevestig geraak het en al meer groei uit die Europese invloede en hiërargiese strukture wat deel is daarvan. Lidmate se verstaan van kerkwees groei daarmee saam weg van 'n tradisionele hiërargiese vorm na 'n meer deelnemende vorm van kerkwees. Morgenthaler (1995:118) pleit dat hierdie *Interactive Quotient* verhoog word.

7 KLEM OP KREATIWITEIT

Every member is a created being and is therefore a creative being (Gibbs & Bolger 2005:176).

In many ways, the emerging church is a community at play (Taylor 2005:61).

Ontluikende kerke beklemtoon die waarde van verbeeldingryke nadenke oor die Bybel en teologie, want vir hulle is die Bybel deurdrenk met kuns. Teologie behoort te doen wat byna elke oomblik in die kunste gebeur – dit moet mense in staat stel om nuut na hulself te kyk in die lig van hul hele bestaan (Austin 2005:90). Verbeeldingskrag is die *imago Dei* – die beeld van God – in ons (Forbes 1986:18). Om na God se beeld gemaak te wees, is om kreatief te wees. Daarom koester hulle kreatiwiteit. *We seek the integration and reconciliation of both left and right brain* (Keel 2007:232). Die oortuiging dat die kerk deel is van God se sending aan die wêreld en dat die skeiding tussen die sekulêre en geestelike oorbrug moet word, het tot gevolg dat 'n hoë premie op kreatiwiteit geplaas word. Hulle het 'n besonderse sensitiwiteit vir die skepping en 'n openheid om God as Skepper en Kunstenaar raak te sien in die kunswerk van die skepping. Alle kreatiwiteit begin in God se skepping. Die heel eerste bladsye van die Bybel stel ons reeds aan die Kunstenaar voor as Genesis 1 ons vertel van 'n kreatiewe God¹⁰ (Taylor 2005:62-74).

Die mens as beelddraer van God, moet ook iets van God se kreatiwiteit uitleef. Die skepping is bedoel om uit te loop in ons

10 Taylor (2005:62-74) deel 'n hele aantal verrassende insigte oor God as kunstenaar: God as musikant en komponis, God as ontwerper en kleremaker, God as argitek en bouer, God as pottebakker.

kreatiwiteit. Dit het nie alles by die sewende dag opgehou nie... die sewende dag is in 'n sekere sin net die begin. God se skepping is steeds besig om oop te vou, elke vars bries waai iets nuuts oop. Alles groei en verander en word meer en meer – God se meesterstuk is aan die ontwikkel.

Verbeelding en beelde

Kreatiwiteit en die ontsluiting van verbeeldingskrag het met beelde en verbeelding te doene. Ons moet weer beeldsmede word (die tyd vir woordsmede is verby) (Niemandt 2007b:113). Vos (2005:28) verwys ook na die belang van die kuns in die verstaan van die Bybel. Ontluikende kerke is baie fyn ingestel op die feit dat kommunikasie al hoe meer werk met beelde en probeer om al 'n mens se sintuie te betrek. Nuwe generasies werk nie meer met woorde nie, maar met drome, metafore en beelde (Kimball 2003:185-196). Müller (2007:517) beklemtoon ook die belang van 'n postmoderne taal, *die taal van verbeelding; die taal wat dit waag om die moontlike van die onmoontlike te probeer sê*.

Kreatiwiteit is aanbidding

Om kreatief te wees, is aanbidding. Om iets te skep, is vanself reeds 'n manier om eer aan God te bring en sy ryk te laat kom. Kreatiwiteit is een van die gawes van die Gees aan die kerk. Dit is 'n belangrike deel van Christelike spiritualiteit (Pagitt 2003:132) en is homileties onontbeerlik (Vos 2005:332). Omdat mense kreatiwiteit op soveel verskillende maniere utiveef, moet die kerk sensitief wees om ruimte aan diversiteit van kreatiwiteit te gee (Rognlien 2005:183-185).

Kreatiwiteit word bevorder deur:

- **Klimaat** – 'n Gunstige klimaat wat skeppende talent troetel en dit aanmoedig, is belangrik. Hierdie klimaat het te doene met 'n speelse lighartigheid wat help dat kunstenaars hulself nie te ernstig opneem nie.
- **Kuns** – Kuns is 'n uitdrukking van kreatiwiteit. Dit is die voortsetting van God se kreatiwiteit deur menslike verbeelding. Kunste word gekoester en kunstenaars kry ruimte om hulle kreatiwiteit in gemeenskap met ander gelowiges – veral tydens eredienste – te beoefen (Rognlien 2005:131-138). Kuns bied juis 'n toegangspoort na die wêreld van ervaring. In die woorde van Vos (2005:292): *the experiential world floats on the waters of poetry*.

- Egtheid – Egtheid is belangriker as kwaliteit. Dit is byvoorbeeld baie kosbaarder om ‘n lied te sing wat in die gemeente gebore is as ‘n musikaal “beter” lied wat ingevoer is (Morgenthaler 1995:110).
- Rituele – Eietydse rituele bied die geleentheid om geloofswaarhede op ‘n kreatiewe manier uit te druk. Rituele vorm ‘n brug wat dit vir die hele gemeente moontlik maak om deel te neem aan kreatiewe aanbidding. Rituele bind ons aan en bewaar die misterie van geloof en God (Peterson 2005:205).
- Tegnologie – Tegnologie word gebruik om kreatiwiteit te ondersteun. Tegnologie maak deelname van meer gemeentelike moontlik en skep geleenthede om byeenkomste van die gemeente kreatief te verryk.
- Deelname – Daar is ‘n noue band tussen kreatiwiteit en deelname. Daar word gepraat van kreatiewe samewerking (Rognlien 2005:183). Kreatiwiteit mag nooit die speelveld van enkele uitverkore en begaafde lidmate word wat ander lidmate ontmagtig omdat hulle dalk mag voel hulle is nie so kunstig nie. Elke lidmaat is beeld van God en daarom is elkeen op een of ander manier kreatief.
- Ervaring¹¹ – Dit gaan alles om belewenis en ervaring. Ervaring is ‘n holistiese, allesinsluitende en ook emosionele gebeurtenis (Rognlien 2005:44).

Dink nuut oor eredienste

The Bible is still in the center for us, but it's a different kind of center. We want to embrace mystery, rather than conquer it (Rob Bell in ‘n onderhoud met Crouch 2004).

‘n Kort oorsig uit Kimball (2004:73-96) se werk oor ontluikende eredienste gee ‘n duidelike beeld van die waardes wat in ontluikende kerke oor eredienste gevind word:

- Erediens is nie vir toeskouers nie, maar vir deelnemers

11 Vos (2005:289) se omskrywing van ervaring is verhelderend: *“the world in which people think, experience and believe; the way they experience the world in relationships, in society and community...”*

In navolging van Sweet (2000:53-84) is daar klem op deelname (*participation*). Eredienste is nie 'n vertoning waar lidmate na 'n aanbieding kyk nie. Dit is nie 'n auditorium waar die aanbiddingsgebeure opgevoer word en die toeskouers beïndruk moet word nie. Dit is 'n interaktiewe gebeure (Morgenthaler 1995:118-119) wat eerder met 'n danssaal vergelyk word waar almal deelneem (Sweet 2000:73). Die klem is op die ontmoeting – met God en met mekaar. *The worst thing you can say about a worship service is that it is uninvolving* (Sweet 2007a:84).

- Eredienste word organies beplan

Eredienste word nie so strak en noukeurig beplan dat dit glad nie kan verander in die loop van die erediens nie. Die ontwerp is nie liniêr met 'n vasgestelde verloop en opeenvolging van gebeure nie. Daar is eerder 'n organiese vloei in die aanbidding.

- Heilige ruimte is baie belangrik

Die ruimte waarbinne die erediens plaasvind is baie belangrik. Dit gaan nie oor die gebou nie, maar om 'n atmosfeer wat lidmate help om voor te berei vir 'n ontmoeting met God. Nuwe generasies smag na die misterieuse – om verwonderd voor God te staan (Raschke 2004:213-215). Die erediens moet 'n heilige ruimte wees waar die sin vir heilige grond en 'n spiritualiteit van die fisiese herwin kan word (Rognlien 2005:56, 57).

- Aanbidding is multi-sensories

Dit is *hele* mense en nie net rasionale mense wat aanbid nie (Rognlien 2005:62-66). Sweet (2007a:51) sê: *Your body is meant to do more than carry your head around*. Al die sintuie word by aanbidding betrek en speel 'n rol in kruispunt van liggaam en gees (Pagitt 2003:71). Die verwagting van die postmoderne mens lê nie by die dogmatiese of intellektuele aspek van die erediens nie, maar by dit wat die hart aanspreek (Leuschner & de Klerk 2007:83). Miller (2004:107) meen dat die multi-sensoriese fokus in die toekoms nog verdere kan groei met klem op aanraking en die hele verstand – *the ultimate instruments of manipulation are the mind (interiors) and one's fingers (exteriors)*. *As we endlessly reconfigure and rearrange, we become participants in a changing world*.

- Vryheid om rond te beweeg

Eredienste is nie staties soos toeskouers wat na 'n konsert kyk nie. Lidmate kan vrylik rondbeweeg en gebedstasies besoek terwyl die erediens aan die gang is. Die aanbiddingsruimte is dus nie staties met vaste banke of stoele nie, maar dinamies (Rognlien 2005:78-79).

8 LEIERSKAP DEUR NETWERKE EN NIE DEUR HIËRARGIESE STRUKTURE NIE

Netwerken zijn 'in' (De Roest 2005:119).

The essence of leadership is relationship: influencing people to achieve things together that can't be achieved alone (Sweet 2004:89).

Christelike leierskap en die strukture wat met die Christendom geassosieer word, is vir baie lank met 'n hiërargiese stelsel vereenselwig (Frost & Hirsch 2003:21; Cole 2005:136). Baie het dit gesien as 'n kweekhuis vir monoloë, bevele, kerkordelike bepalings en kommunikasie wat aanhoudend uitspel wat reg en verkeerd is. Postmoderne tye daag hierdie hiërargie uit. Die belangrikste vaardighede het te doene met verhoudings skep, versorg, uitbou en laat blom (Niemandt 2007b:124-125). Leierskap draai om verhoudingsbou: om mense so te beïnvloed dat hulle saam dinge doen wat geeneen alleen kan doen nie. Dit gaan nie meer oor beheer en kontrole nie, maar om samewerking en konsensus. Mense word nie gebruik nie, maar vorm saam 'n netwerk wat by mekaar leer, ervarings deel en nuwe moontlikhede soek (De Roest 2005:120). Vir postmoderne mense is alle stemme gelyk en is almal daarop geregtig om jou iets te leer (Sweet 2007b:23). Morgenthaler (2007:178) sê besluite wat saam geneem word, is beter as besluite wat alleen geneem word. Begrippe soos plat strukture, visnette, nie-burokratiese en spanwerk word gebruik.

Verhoudings is kosbaar

Ontluikende kerke is baie sensitief oor verhoudings. Teologies het dit te doene met die feit dat hulle die verhoudings tussen lede van die kerk sien as iets wat gebou word op die onderlinge verhouding tussen die Persone in die Goddelike Drie-eenheid. Die kerklike lewe moet iets wys van die lewe in Triniteit. *Trinity is the most comprehensive and integrative framework that we have for understanding and participating in Christian life* (Peterson

2005:45). Soos wat die drie-enige God in verhouding bestaan, kan daar nie aan die kerk gedink word sonder om aan verhoudings te dink nie (Taylor 2005:108-109). Cole (2005:123-128) en Hirsch (2006:24-25) beskryf ondersteunende verhoudings as deel van die DNA van die kerk. Heitink (2007:39) sê die kerk is gemeenskap. Filosofies word dit sterk beïnvloed deur die hoë waarde wat postmoderne mense aan innige verhoudings heg (Sweet 2007b:22-23).

Die belang van goeie verhoudings kom sterk na vore in die manier waarop leierskap in ontluikende kerke funksioneer. Leierskap verskuif van die een wat beheer na die een wat saamwerk en samewerking bewerk. Daar word gepraat van lae-profiel verhoudingsbou teenoor hoë-profiel beheer. Leierskap het te doene met die bemagtiging van netwerke van volgelinge en bestaan daarom uit verhoudingsbou, die intepretasie van inligting wat vir die kerk belangrik is en fokus op die sending van die kerk (Gibbs 2005:43).

Triniteit en spanwerk

Ontluikende kerke begroond dié sterk klem op spanwerk op 'n besondere verstaan van die Goddelike Drie-eenheid (Gibbs 2005:117; Taylor 2005:108-109). Die standpunt van die Gereformeerde Ekumeniese Raad weerspieël ontluikende kerke se siening: *The recent trinitarian renaissance has wrought several advances and, despite nuances, wide consensus exists that the trinitarian confession identifies the Christian understanding of God, who has revealed himself as being-in-relation. Apart from re-visioning all major doctrines in a Trinitarian way, the trinity is utilized imaginatively to address heuristically fundamental problems, e.g. social and gender relations, religious plurality* (Reformed Ecumenical Council 2005).

Daar is nuwe waardering vir die vroeë kerk se beskrywing van God as 'n Heilige Gemeenskap. Daar word gewys op die feit dat Jesus Christus nooit alleen opgetree het nie, maar sy werk altyd in gemeenskap met en gehoorsaamheid aan die Vader gedoen het, deur die krag van die Heilige Gees (Meeks 2006:13).

Om waarlik beeld van God te wees, is om iets van hierdie gemeenskaplike eenheid en onderlinge gemeenskap uit te leef – ook in leierskap. *If God is defined in relationships, then so is the church* (Taylor 2005:109; Volf 2006:4-7).

Leiers verstaan die belang van talent

Om talent te ontdek beteken heel eenvoudig om bedag te wees op die feit dat die Heilige Gees mense met baie verskillende en uiteenlopende gawes aan sy kerk gegee het. Anders gestel – effektiewe leierskap begin by begrip vir gawes. Gibbs & Bolger (2005:199) beskryf dit as leierskap wat op gawes en talent gebou is. Leierskap word gedeel en almal neem saam deel op grond van elkeen se gawes. ‘n Leier is iemand wat ander kan help om hulle talente (gawes) te identifiseer en hulle dan op die regte plekke aanwend. Swarz (2000:24-25) bevind dat daar sewe faktore is wat teenwoordig is in alle kerke wat groei. Een wat ‘n besondere impak maak op groei in ‘n kerk, is ‘n gawegeoriënteerde bediening.

Spanleierskap

Ontluikende kerke fokus op spanleierskap. Dit gaan nie om een persoon nie, maar om ‘n span wat saamwerk – ‘n gemeenskap van leiers (Gibbs & Bolger 2005:205-206) met kollektiewe intelligensie (Morgenthaler 2007:178). Leierskap gaan nie oor kontrole nie, maar oor konneksie – om spanlede aan mekaar te bind. Spanleierskap het alles te doene met die herverspreiding van gesag en mag, ‘n verteenwoordigende styl van leierskap (Gibbs & Bolger 2005:206). Dit is ‘n styl wat ander in staat stel om op te tree. Die bestuur van verhoudings, koestering van intuïsie en die kanalisering van emosies word belangrik. Leierskap skuif dus weg van individuele gesagsfigure na spanwerk, weg van outokratiese leiers na spanleiers, weg van status en posisie na samewerking en oortuiging (Niemandt 2007b:128-133).

Netwerkleierskap

Gibbs & Bolger (2005:207-214) beskryf die verandering van hiërargiese leierskap na netwerkleierskap as volg:

- van bemiddelaar van God na fasiliteerder van bedieninge;
- van gesentraliseerde kontrole na gedesentraliseerde verhoudings;
- van die skepper van werksopdragte na die skepper van ruimte;
- van die toeruster van mense na die toeruster van sendelinge;
- van die hoofuitvoerende beampte na die geestelike begeleier;
- van mobiliseerder na deelnemer.

9 ANTIEKE GELOOFSWAARHEDE IN 'N BYDERWETSE KLEED

We need to rediscover the wide range of historical worship traditions and learn how to connect them to our emerging culture (Rognlien 2005:25).

Ontluikende kerke sluit sterk aan by die wyse waarop eerste gemeentes aanbid en hulle geloof uitgeleef het. 'n Deeglike begrip van die verlede help om die toekoms te verstaan. Daarom is dit vir hulle belangrik om weer iets uit te leef van die manier waarop die eerste Christene hulle geloof ervaar het. Ou geloofspraktyke word nuut geleef. Sweet (1999:81) noem dit *Ancient-Future - the retrieval of traditions from the past and their re-appropriation into the twenty-first century settings of ministry*. Hirsch (2006:67) stel voor dat ontlukende missionêre kerke soos die eerste gemeentes lyk, voel en doen en baie van die missionêre konteks met daardie vroeë gemeentes deel. Die ryke tradisie van die Christelike geloof word opnuut waardeer en gekoester en daar word teruggegryp na antieke maniere van aanbid, antieke belydenisse en rituele (Taylor 2005:109). *The ancient ways are more relevant than ever* (Sweet 2000:xvii). Hulle doen veral baie moeite om te werk met 'n soort spiritualiteit wat die totale menswees betrek (holistiese spiritualiteit) en om die verskeidenheid van geestelike ervarings wat daar was, te herstel (Kimball 2004:5).

'n Spiritualiteit gerig op God

Die geestelike toonaard in ontlukende kerke is 'n diep verlange na God en 'n begeerte om God te aanbid soos die vroeë Christelike gemeenskappe. Hulle protesteer teen die manier waarop die gangbare kultuur van die dag en veral kultuurchristendom mense se geestelike lewe vervlak het. Die verbruikerskultuur en godsdiens wat net nog 'n verbruikersartikel is, stuit hulle teen die bors. Hulle sien 'n leegheid in aanbidding en 'n gebrek aan diepte in spiritualiteit en dit noop ontlukende kerke om radikaal nuut te dink oor geloof en lewe. Hulle rig hul geloofsluwe op God en maak Hom die doel van die gemeentelewe (Morgenthaler 1995:41). Die diepste dryfveer vir nadenke oor die aard van kerkwees gaan oor God en 'n lewe wat op God gerig is. Heitink (2007:319) pleit dat die mense begelei word in hulle soeke na geloof en lewensverdieping.

‘n Spiritualiteit van die gemeenskap

Ontluikende kerke se spiritualiteit het ‘n sterk gemeenskapskarakter en is ook gerig op die breër gemeenskap waarbinne die gemeente leef. Hulle sluit aan by die vroeë kerk se klem op *koinonia*. Dit staan teenoor ‘n geprivatiseerde spiritualiteit. Die kerk word gesien as die Vader se verbondskinders, die Liggaam van die Seun en die gemeenskap wat op Pinksterdag gebore is en deur die Gees by mekaar gebring is. In die Ortodokse tradisie word die Drie-eenheid, beskryf as *perichoresis* – die Goddelike dans (Peterson 2005:44). Dit is ‘n metafoor wat getuig van gemeenskap en innige verhoudings. God se liefde dans! Vader, Seun en Heilige Gees is in diep gedeelde liefde. *Perichoresis* vertel iets van die onderlinge verbondenheid en gebondenheid van die drie Persone in die Triniteit. Elkeen van die Persone van die Triniteit is in die ander Persone; elkeen is so intens teenwoordig in die ander dat dit vergelyk word met dansmaats, maar elkeen bly steeds onderskeibaar as ‘n Persoon. Die kerk word geroep om net so ‘n innige liefdesgemeenskap te wees (Taylor 2005:108). Die verhouding tussen lede van die kerk moet iets van die onderlinge liefde tussen die Persone van die Drie-eenheid uitbeeld (Volf 1998:195).

‘n Spiritualiteit vir die gemeenskap

Ontluikende kerke vorm hulle geloofsgemeenskappe na aanleiding van die vroeë kerk. Hulle verstaan iets van die vroeë kerk se rol in die gemeenskappe waarin die eerste gemeentes hulle bevind het en vind sterk aanklank by hulle doelbewuste poging om sout vir die aarde en lig vir die wêreld te wees (Frost & Hirsch 2003:79). Die kerk moet ‘n stukkie van die hemel op aarde sigbaar maak as ‘n gemeenskap wat uitstaan ter wille van God.

Ontluikende kerke streef ook daarna om as geestelike gemeenskappe binne hulle gemeenskap te lewe. Hulle streef daarna om op so ‘n manier te lewe dat God se plan met die wêreld in hulle optrede herken kan word. Aanbidding is publieke getuienis (Stutzman & Hunsberger 2004:106-107). Die inkarnasie van Christus lei tot ‘n *Incarnational Lifestyle* (Hirsch 2006:133; Heitink 2007:216 – *presentiedenis*). Hulle probeer om die plekke waar hulle leef en werk te verander na plekke waar mense die heerlijkheid van God kan ervaar (Bell 2005:85). Omdat hulle nie die geestelike en alledaagse skei nie, bou hulle aan gemeentelike praktyke wat iets van God se Koninkryk sigbaar maak.

Aanbidding as openbare getuienis

Aanbidding moet verstaan word binne die konteks van God se sending in die wêreld en die oortuiging dat gemeentes gestuur is om hieraan deel te neem. Die sigbare daad van 'n gemeente wat bymekaarkom is 'n publieke getuienis wat reeds hierdie gestuurdheid en God se sending uitbeeld (Keifert 2006:120-123). Ontluikende kerke is baie bewus van die belangrike rol wat aanbiddingsgeleenthede in godsdiens en in die die Christelike geskiedenis gespeel het. Hulle wys op die manier waarop aanbidding die volk Israel in Egipte in staat gestel het om openlik te getuig dat hulle God se verbondsvolk is en dat hulle nie sal buig voor die Egiptiese heersers of gode nie. Die eerste Paasfees was 'n publieke geleentheid. Die Paasfees is sedertdien steeds 'n publieke ritueel wat God se groot daad in die openbaar verkondig (Stutzman & Hunsberger 2004:104). Keifert (1992:65) stel as volg: *In the emerging Christian communities of the New Testament, the residential churches are the primary site of public worship*". Die taal wat die vroeë kerk gekies het om die wese en aard van die geloofsgemeenskap te beskryf getuig van hierdie diep bewussyn dat dit in die kerk gaan om 'n lewe van openbare getuienis:

- Die geloofsgemeenskap het hulself as *ekklesia* beskryf – 'n publieke samekoms.
- Die boodskap van die kerk is beskryf as *kerugma* – 'n publieke aankondiging in die naam van 'n gesagsfiguur.
- Die aanbidding is beskryf as *leitourgia* – 'n aanduiding van die werksaamhede van die kerk ter wille van mense en hulle publieke welsyn

Hoe lyk gemeentelewe as publieke getuienis?

Liturgie is liturgie van die lewe en vir die lewe. Dit het te doene met gelowiges wat vanuit die samekoms tydens 'n erediens in die wêreld en ter wille van die koms van God se ryk in daardie wêreld leef. Stutzman en Hunsberger (2004:106-116) beskryf aanbidding van missionêre gemeentes as prototipe vir die ontwikkeling van 'n nuwe soort liturgie van die lewe:

- Dit is aanbidding wat God se heerskappy publiek aankondig.
- Daar is 'n diep bewussyn van die feit dat God oor alles heers en die aanbiddingsgeleentheid getuig dat dit 'n saak is wat met erns bejeën word.

- Daar is 'n doelbewuste publieke profetiese getuienis teenoor die samelewing en sake wat teenoor die ryk van God staan.
- Christelike dissipelskap word as 'n alternatief teenoor die gangbare dominante kultuur van die dag gestel. Dit neem in Westerse gemeenskappe meermale die vorm aan van 'n getuienis teenoor die probleme wat die vryemarkstelsel en verbruikersmentaliteit skep (McLaren 2007:189-226).
- Die erediens is 'n sigbare simbool van die kerk se alternatiewe identiteit.
- Aanbidding voed en versterk die andersoortige lewenswyse wat by ware dissipels pas. Die rituele versterk lidmate se lewenswyse.
- Daar is omstandighede waar die blote bywoning van 'n erediens in die publiek reeds 'n sterk getuieniskarakter het. In post-Christelike kulture staan die bywoning van 'n erediens in kontras met die alledaagse gang van sake en versterk dit die identiteit van die gemeente.

SLOT

Die eeufees van die Edinburg-sendingkonferensie vind in 2010 in Edinburgh plaas. By die geleentheid gaan gepoog word om rigting te gee aan die ontwikkeling van sending in die 21ste eeu. Een van die nege studietemas is *Mission and Postmodernities* (Edinburgh 2010:2008). Die organiseerders verwoord die belang van die tema as volg: *The commission will be asked to take on the issues raised by the new phenomena of postmodernity and their significance for mission. This will involve an investigation of 21st century thought structures, religious beliefs and practices as well as ethical principles in our world of information technology. It will also require consideration of the influence of post-colonialism, economic structures, internationalism and engagement (or disengagement) with institutions and particularly with institutional religion. The commission will discern commonalities and particularities in postmodern developments in different regions of the world.*

Die geloofspraktyke van ontluikende missionêre kerke gee reeds rigting aan die diskoers oor die impak van postmodernisme op sending en bied 'n beeld van ontwikkelinge en moontlikhede in dié verband.

Literatuurverwysings

- Austin, M 2005. *Explorations in Art, Theology and Imagination*. Londen: Equinox.
- Bandy, T G 2004. *Mission Mover: Beyond Education for Church Leadership*. Nashville: Abingdon Press.
- , 2007. Vasgevang tussen die Gees en wêreldkultuur in Stephan Joubert (red.). *Die Perfekte Storm. Hoe die gelowige van vandag die wêreld van môre kan oorleef*. Vereeniging: Christelike Uitgewersmaatskappy, 166-190.
- Barna, G 2006. *Revolution. Finding vibrant faith beyond the walls of the sanctuary*. Vereeniging: Christian Art.
- Barrett, L Y (red.) 2004. *Treasure in clay jars. Patterns in Missional Faithfulness*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Bell, R 2005. *Velvet Elvis. Repainting the Christian Faith*. Grand Rapids: Zondervan.
- Bolger, R 2007. Following Jesus into culture. Emerging church as social movement in Pagitt & Jones (rds) *An emergent manifesto of hope*. Grand Rapids: Baker Books, 131-139.
- Bosch, D 1979. *Heil vir die wêreld*. Pretoria: NG Kerkboekhandel.
- , 2004. *Transforming Mission*. New York: Orbis.
- Burger, C 2001. *Ons Weet Aan Wie Ons Behoort: Nuut Gedink Oor Ons Gereformeerde Tradisie*. Wellington: Lux Verbi BM.
- Cole, N 2005. *Organic Church. Growing faith where life happens*. San Francisco: Jossey- Bass.
- Crouch, A 2004. *The emergent Mystique*. In Christianity Today 1 Nov. 2004 <http://www.ctlibrary.com/ct/2004/november/12.36.html>.
- De Roest, H 2005. *En de wind steekt op! Kleine ecclesiologie van de hoop*. Zoetermeer: Meinema.
- Edinburgh 2010, 2008. <http://www.edinburgh2010.org/study-themes> (Toegang op 25 Maart 2008).
- Forbes, C 1986. *Imagination. Embracing a Theology of Wonder*. Portland: Multnomah Press.
- Frost, M & Hirsch, A 2003. *The shaping of things to come. Innovation and mission for the 21st-century church*. Peabody: Hendrickson
- Frost, M 2006. *Exiles – Living missionally in a post-Christian culture*. Peabody: Hendrickson
- Gibbs, E & Bolger, R K 2005. *Emerging Churches. Creating Christian community in Postmodern cultures*. Grand Rapids: Baker Academic.
- Gibbs, E 2005. *Leadership Next. Changing leaders in a changing culture*. Downers Grove: Inter Varsity.

- Giddens, A 2002. *Runaway World. How globalisation is reshaping our lives.* London: Profile.
- Grenz, S J 2004. *Rediscovering the Triune God.* Minneapolis: Fortress.
- Groff, K I 2000. *The soul of tomorrow's Church. Weaving spiritual practices in ministry together.* Nashville: Upper Room.
- Guder, D 2000. *The Continuing Conversion of the Church.* Grand Rapids: Eerdmans.
- Hauerwas, S & Willimon, W H 1990. *Resident aliens: life in the Christian colony.* 3rd Print. Nashville: Abingdon Press.
- Heitink, G 2007. *Een kerk met karakter – Tjip voor heroriëntatie.* Kampen: Uitgeverij Kok.
- Hirsch, A 2006. *The Forgotten Ways. Reactivating the Missional Church.* Grand Rapids: Brazos.
- Huber, W. 1992. Multikulturalität in europaischer perspektive. *Zeitschrift für evangelische Ethik*, 1992 36(1992), 111-124.
- Jones, T 2001. *Postmodern Youth Ministry: Exploring cultural shift, creating holistic connections, cultivating authentic community.* Grand Rapids: Zondervan.
- Joubert, S 2007. God-nood ... en Jesus se perfekte stormlopers in Stephan Joubert (red.). *Die Perfekte Storm. Hoe die gelowige van vandag die wêreld van môre kan oorleef.* Vereeniging: Christelike Uitgewersmaatskappy, 78-95.
- Joubert, S (red.) van der Watt, J, Sweet, L, Easum, B, Niemandt, N, e.a. 2007. *Die Perfekte Storm. Hoe die gelowige van vandag die wêreld van môre kan oorleef.* Vereeniging: Christelike Uitgewersmaatskappy.
- Keel, T 2007. Leading from the margins. The role of imagination in our changing context in Pagitt & Jones (rds) *An emergent manifesto of hope.* Grand Rapids: Baker Books, 225-233.
- Keifert. P R 1992. *Welcoming the Stranger.* Minneapolis: Fortress Press.
- , 2006. *We are here now: a new missional era.* Eagle: Allelon.
- , 2006. *Ons is nou hier. 'n Nuwe era van gestuur-wees.* Wellington: Bybel-Media. (Afrikaanse vertaling van *We are here now: a new missional era.*)
- Kimball, D 2003. *The Emerging church: Vintage Christianity for new generations.* Grand Rapids: Zondervan.
- , 2004. *Emerging Worship. Creating Worship Gatherings for a new Generation.* Grand Rapids: Zondervan.
- Leuschner, F W & de Klerk, B J 2007. Die atmosfeer in die erediens deur die loop van die geskiedenis. *Verbum et Ecclesia* 28(1), 66-87.
- Malina, B J 1993. *Windows on the world of Jesus. Time travel to ancient Judea.* Louisville: Westminster.
- Malina, B J en Rohrbaugh, R L 2003. *Social-Science Commentary on the Synoptic Gospels.* Minneapolis: Fortress.

- Martoia, R 2007. Sweefstokleierskap, in: Joubert S, (red.). *Die Perfekte Storm. Hoe die gelowige van vandag die wêreld van môre kan oorleef*. Vereniging: Christelike Uitgewersmaatskappy, 98-110.
- McKnight, S 2005. *The Jesus Creed. Loving God, Loving others*. 5de druk. Brewster: Paraclete Press.
- , 2006. *What is the Emerging Church?* In Fall Contemporary Issues Conference Westminster Theological Seminary Oct. 2006. Weergegee op <http://www.christianitytoday.com/ct/2007/february/11.35.html> (Toegang op 7 Aug. 2007).
- McLaren, B D 2000. *The church on the other side. Doing ministry in the postmodern matrix*. Grand Rapids: Zondervan.
- , 2001. *A new kind a Christian – a tale of two friends on a spiritual journey*. San Fransisco: Jossey-Bass.
- , 2004. *A Generous Orthodoxy*. Grand Rapids: Zondervan.
- , 2005. *The Last word and the Word after that: a tale of faith, doubt, and a new kind of Christianity*. San Francisco: Jossey-Bass.
- , 2006. *The secret message of Jesus. Uncovering the truth that could change everything*. Nashville: W Publishing.
- , 2007. *Everything Must Change. Jesus, Global Crisis, and a revolution of hope*. Nashville: Thomas Nelson.
- McManus, E R 2005. *The Barbarian Way*. Nashville: Nelson.
- McNeal, R 2003. *The present Future: Six tough questions for the church*. Jossey-Bass. San Francisco.
- Miller, R 2004. *The Millenium Matrix: Reclaiming the past, reframing the future of the church*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Minatrea, M 2004. *Shaped by God's Heart. The passion and practices of missional churches*. Jossey-Bass. San Fransisco.
- Meeks, M D 2006. The social Trinity and Property, in: Volf, M & Welker, M (eds.) *God's life in Trinity*. Minneapolis: Fortress.
- Morgenthaler, S 1995. *Worship Evangelism. Inviting unbelievers into the presence of God*. Grand Rapids: Zondervan.
- Müller, J C 2007. Lente in die Teologie: 'n opwindende ligstraal van hoop vir die kerk. *Verbum et Ecclesia* 28(2), 509-523.
- Myers, J R 2007. *Organic Community. Creating a place where people naturally connect*. Grand Rapids: Baker Books.
- 2007. Leadership in a Flattened World – Grassroots culture and the demise of the CEO model in Pagitt & Jones (rds) *An emergent manifesto of hope*. Grand Rapids: Baker Books, 176 -188.
- National Geographic Julie 2006 Vol. 210 – No. 1.
- Nicol, W 2000. *Godsdiens wat werk*. Wellington: Lux Verbi BM.

- Niemandt, C J P 1997. *Sosiale modelle vir die hantering van multikulturaliteit in die Suid-Afrikaanse samelewing in Christelik-Etiese perspektief*. DD-verhandeling Univ. van Pretoria.
- , 2007a. Ontluikende kerke – ‘n nuwe missionêre beweging. Deel I: Ontluikende kerke as prototipes van ‘n nuwe missionêre kerk. *Verbum et Ecclesia* 28(2), 542-557.
- , 2007b. *Nuwe Drome vir Nuwe Werklikhede: Geloofsgemeenskappe in pas met ‘n postmoderne wêreld*. Wellington: LuxVerbi.BM
- Newbigin, L 1991. *The Gospel in a pluralist Society*, (3rd edition). London: SPCK.
- Nürnbergger, K 2004. *Biblical Theology in Outline: The vitality of the Word of God*. Pietermaritzburg: Cluster
- Pagitt, D 2003. *Reimagining Spiritual Formation – a week in the life of an experimental church*. Zondervan. Grand Rapids
- Pagitt, D & Jones, T 2007. *An emergent manifesto of hope*. Grand Rapids: Baker Books
- Peterson, E H 2005. *Christ plays in ten thousand places – a conversation in spiritual theology*. Grand Rapids: Eerdmans
- Pienaar, S 2007. Om die storm te troef: Verhale van hoop uit Afrika, in: Joubert, S (red.). *Die Perfekte Storm. Hoe die gelowige van vandag die wêreld van môre kan oorleef*. Vereeniging: Christelike Uitgewersmaatskappy, 192-204.
- Raschke, C 2004. *The Next Reformation. Why Evangelicals must embrace Postmodernity*. Grand Rapids: Baker Academic
- Reformed Ecumenical Council 2005. *Clerical and Lay Leadership*. Agenda Reformed Ecumenical Council 2005.
- Rognlien, B 2005. *Experiential Worship. Encountering God with heart, soul, mind and strength*. Colorado Springs: Navpress.
- Samson, W 2007. The end of Reinvention. Mission beyond market adoption cycles in Pagitt & Jones (eds.), *An emergent manifesto of hope*. Grand Rapids: Baker Books, 153-161
- Selmanovic, S 2007. The sweet problem of inclusiveness. Finding our God in the Other, in: Pagitt & Jones (eds.), *An emergent manifesto of hope*. Grand Rapids: Baker Books, 189-199
- Smith, A 2007. Practicing Pentecost. Discovering the Kingdom of God amid racial fragmentation, in: Pagitt & Jones (eds.), *An emergent manifesto of hope*. Grand Rapids: Baker Books, 279-289
- Stark, R 1997. *The Rise of Christianity*. San Francisco: HarperCollins
- Stutzman, L & Hunsberger, G 2004. The public witness of Worship in Barrett, L Y (red.) *Treasure in clay jars. Patterns in Missional Faithfulness*. Grand Rapids: Eerdmans, 100-116

- Schwarz, C A 2000. *Natural Church Development. A guide to eight essential qualities of healthy churches*. Randhart: ChurchWise.
- Sweet, L 1996. *The Jesus Prescription for as healthy life*. Nashville: Abingdon.
- , 1999. *Aquachurch. Essential leadership arts for piloting your church in today's fluid culture*. Loveland: Group.
- , 2000. *Post-Modern Pilgrims. First century passion for the 21st century world* Nashville: Broadman & Holman
- Sweet, L 2004. *Summoned to Lead*. Grand Rapids: Zondervan
- , 2007a. *The Gospel According to Starbucks. Living with a grande passion*. Colorado Springs: WaterBrook Press
- , L 2007b. Bestorm die perfekte storm, in: Joubert, S (red). *Die Perfekte Storm. Hoe die gelowige van vandag die wêreld van môre kan oorleef*. Vereniging: Christelike Uitgewersmaatskappy, 15-44.
- Sweet, L (red) 2003. Crouch, A, Horton, M, Mathewes-Green, F, McLaren, B, MacManus, E R. *The church in Emerging Culture. Five Perspectives*. Grand Rapids: EmergentYS Books
- Taylor, S 2005. *The Out of bounds Church*. Grand Rapids: Zondervan
- Van der Watt, J 2007. Belangrike koersaanduidings vir die kerklike skip in Stephan Joubert (red.). *Die Perfekte Storm. Hoe die gelowige van vandag die wêreld van môre kan oorleef*. Vereniging: Christelike Uitgewersmaatskappy, 63-75.
- Van Niekerk, A 2005. *Geloof sonder sekerhede – Besinning vir eietydse gelowiges*. Wellington: LuxVerbi BM
- Van Niekerk, Andre 2008. *Godsbegrip bepaal kerkbegrip – Wat die Missio Dei aan jou kan doen*. Kruisgewys Feb. 2008. Wellington
- Volf, M 1998. *After our Likeness. The Church as the Image of the Trinity*. Grand Rapids: Eerdmans
- Volf, M 2006. Being as God is: Trinity and generosity, in: Volf, M en Welker, M (eds.), *God's life in Trinity*. Minneapolis: Fortress
- Vos, C J A 2005. *Theopoetry of the Psalms*. Pretoria: Protea Book House
- Ziemer, D A 2004. Practices that demonstrate God's intent for the world in Barrett, L Y (ed.) *Treasure in clay jars. Patterns in Missional Faithfulness*. Grand Rapids: Eerdmans, 84-99